

Мирослав С. МИЛОШЕВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПРОЦЕС КОНСТИТУИСАЊА КСЕНОКРАТИЈЕ МЕЂУ БАЛКАНСКИМ ДРЖАВАМА ТОКОМ XIX ВЕКА**

Апстракт: Почетак XIX века био је у знаку буђења национално-ослободилачких покрета на Балкану. Овај процес покренула је Српска револуција, оличена у Првом и Другом српском устанку. Немири у Београдском пашалуку подстакли су и остале балканске народе на непослушност према централним властима у Цариграду. Порта је на ове догађаје покушала да одговори низом разних реформи и амнестијом, надајући се да ће на тај начин пасивизирати немире који су све више добијали национални карактер. Криза на истоку није промакла великим европским силама: Русији, Аустро-угарској, Француској и Великој Британији. Заинтересоване за територије посрнулог Османског царства, силе су у складу са својим интересима, подржавале или спутавале покрете балканских народа. Под патронатом, да ће решити њихова национална и социјална питања, обећавајући благостање у земљи, велике силе су настојале да именују своје претенденте за владару у Грчкој, Румунији и Бугарској. Тако су Грци најпре добили монарха из баварске династије Вителсбах, а затим из владарске породице Холштајн – Готорп – Зонденбург – Гликсбург, Румуни из династије Хоенцолерн – Сигмаринген и Бугари из породице Сакс – Кобург – Гота.

Кључне речи: ксенократија, Грчка, Румунија, Бугарска, Отон I, Ђорђе I, Карол I, Александар од Батенберга, Фердинанд I.

Феномену ксенократије¹ претходили су догађаји из прве половине XIX века, када је избио устанак грчког народа против Османског царства. Револуционари из Хетерије² под вођством Александра Ипсилантија започели су дуготрајан и сасвим

* Истраживач приправник, miroslav.milosevic@rcup.pr.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022. године.

1 Грч. *xenos* странац, *kratia* владавина: владавина странаца, владавина туђе династије (Клајн–Шника 2006: 675).

2 Филики Хетерија или „Друштво пријатеља“ била је национално-ослободилачка организација основана 1814. године, у Одеси од стране три грчка трговца Емануела Ксантоса, Николаса Скуфаса и Атанасиоса Цакалова. Након Бечког конгреса, став великих сила био је да спречава било какве револуционарне покрете на старом континенту. Вођство Хетерије је у том смислу одлучило да се окрене сопственим снагама, тражећи подршку међу балканским хришћанима. Организација је ангажовала 12 чланова тзв. „апостола“ да раде на ширењу идеје о опште-балканском устанку. Хетерија је окућала разне слојеве становништва: сељаке, земљопоседнике, свештенство, клефте, као и фанариоте, међу којима је био и будући вођа овог покрета, руски генерал Александар Ипсиланти (Galant 2001: 14-15).

суров сукоб³ који се одвијао у три фазе: I фаза (1821-1825) период успона, II фаза (1825-1827) криза устаника и офанзива Турака и III фаза до 1829. године интервенција великих сила и победа револуције (Ђорђевић 1995: 31). Британска влада била је под све већим притиском да подржи револуционарне покрете грчког народа. Њени трговачки интереси били су угрожени догађајима у Грчкој. Уосталом, Енглези су се прибојавали да се Русија не умеша у решавање источног питања (Jelavich 1983: 225). У вези с тим је у Петрограду допутовао изасланик британске владе Велингтон који је са Неселродеом потписао тзв. Петроградски протокол (април 1826.) о решењу грчког питања. Радило се о врло широкој аутономији Грчке под султановим сизеренством. Силама потписницама придружила се и Француска склапањем трипартитног Лондонског протокола у јулу 1827. године. Тако су велике силе наступале јединствено у решавању грчког питања (Поповић 2007: 110-112). Централне власти у Цариграду нису прихватиле одлуке поменутог протокола и уместо тога султан је објавио „дихад“ Грцима. Сукоб је окончан фамозним Једренским миром 1829. године. Победнички став Русије засметао је британској империји. Тада је Велика Британија почела да захтева пуну самосталност Грчке, како би тиме умањила руски утицај. У фебруару 1830. године, нови Лондонски уговор претворио је Грчку у прву независну државу на Балкану, под протекторатом Велике Британије, Француске и Русије (Павловић 2004: 59-60).

БАВАРСКИ ПРИНЦ НА ОЛИМПУ

Уочи руско-турског рата, у фебруару 1828. године за председника Грчке изабран је Јанис Каподистријас. Међутим, Енглези су били суревњиви према Каподистријасу, оптуживши га за руског агента. Суочен са притиском великих сила, није успео да испуни њихова очекивања нити да изгради карактер народног вође (Jelavich 1983: 228). Каподистријас је водио преговоре са силама о будућем статусу грчке државе. За грчког монарха предложио је британског изабраника Леополда од Сакс Кобурга. Али тај предлог није прошао, будући да је Леополд постао краљ новоосноване Белгије. Након убиства Јаниса Каподистријаса, у Грчкој је завладала анархија. У таквом метежу, Русија, Велика Британија и Француска су одлучиле да укину републику и устав из 1827. и за грчког краља прогласе Отоа фон Вителсбаха, који се искрцао у Нафплиону 6. фебруара 1833. године (Malešević 2018: 543).

Син баварског краља Лудвига I, био је малолетан када је именован за краља Грчке. Све до 1835. године, земљом је владало намесништво.⁴ У току своје владавине, намесништво није наишло на подршку и симпатије грчког становништва. Показивали су незаинтересованост за грчку традицију, трудећи се да државу организују

3 На немире у Грчкој, одговориле су убрзо турске власти тако што су на Васкрс обесиле у Цариграду на вратима патријаршије самог патријарха Григорија V и три владике. Такође, покољ Грка на острву Хиос изазвао је огорчење европског јавног мњења (Ђоровић 2007: 70-71).

4 На челу намесништва био је Јозеф Армансперг. Иностраним пословима и дипломатијом бавио се Карл Абел, професор права Лудвиг Маурер старао се о кодификацији закона, црквеним и просветним пословима, генерал-мајор Карл Хеидек, фихелен, био је учесник грчке револуције и њему је пришао задатак да реформише војску, Јохан Греинер бавио се економским проблемима (Jelavich 1983: 254)

на западњачки начин. Просвету су реорганизовали према француском и немачком моделу и прогласили аутокефалност од Цариградске Патријаршије 1833. године (Slogg 1992: 49-50). Једна од непопуларних мера намесника била је распуштање устаничких одреда и увођење најамничке војске, што је неколико хиљаде ветерана из ослободилачких ратова оставило без службе и средстава за живот. Појавила се хајдучија у земљи и њеним суседним областима, као вид отпора према ксенократији (Ђорђевић 1995: 44-45). У прилогу томе говори чињеница да су незадовољни Грци период владавине намесништва називали „Баварократијом“ (Galant 2001: 32). Тако је грчки ослободилачки покрет 30-их и 40-их година имао двојако усмерење. У Краљевини Грчкој носио је карактер борбе за демократију, уставност и парламентаризам, а противио се ксенократији и апсолутизму. Ван граница Краљевине све је било подређено ослобођењу грчких територија од Турака и њиховом уједињавању с матицом земљом (Попов 2010: 180). Грчки краљ Отон I преузео је власт 1835. године. Убрзо се оженио принцезом Амалијом од Олденбурга. У народу није био популаран зато што је пре свега био католик, иако је обећао да ће његов наследник бити васпитан у православном духу. Да је имао деце, можда би његови проблеми били мање озбиљни (Jelavich 1983: 259). Народ је своје незадовољство испољавао кроз захтеве за увођење устава. Ветеранима и народним првацима сметала им је претерано попуњена администрација странцима, потом апсолутни монарх, али и присуство много образованијих Грка који су се доселили из иностранства. Ситуација је кулминирала септембра 1843. године (Павловић 2004: 92). Атмосфера у Атини је тог 15. септембра била узаврела. У два часа после поноћи, окупљени народ уз подршку атинског гарнизона пуковника Калергиса, кренуо је ка краљевској палати захтевајући доношење устава. Конзули страних сила су покушали да дођу до краља, али су у томе били спречени. Отон је у преговорима са државним саветом одлучио да прихвати захтеве за доношење устава и то обзанио окупљеном народу уз повике: „Да живи уставни краљ, да живи устав!“ (*Српске новине*, 29. 9. 1843: 312-313).

Други период Отонове владавине званично је почео 18. марта 1844. године, на дан проглашења новог устава (Galant 2001: 40). Уставом су задржана широка овлашћења монарха, чији је наследник требало да буде његов најближи рођак православне вере. Међутим, нови устав није уклонио неприлике у којима се држава нашапала, нити ју је ослободио од туторства великих сила. За новог председника владе именован је Јанис Колетис, који је у спољној политици остао познат по Великој идеји (Мегали идеја), националном програму за ослобођење и уједињење свих крајева где живе Грци (Павловић 2007: 93-94). Краљ Отон је морао да се суочава и са критикама младе грчке интелигенције, на коју су значајно утицали догађаји из 1848. и 1849. године. Они су изражавали критички став према уставу из 1844. године, као и на цео политички систем, желећи да у својој домовини конституишу парламентарну демократију и да краљевску власт сведу на минимум (Jelavich 1983: 263).

У доба Кримског рата, Отон је покушавао да се ослободи утицаја великих сила. Проценио је, да је наступила повољна ситуација за остваривање планова из „Велике идеје“. Уз прећутну сагласност грчких власти, устаници су изазивали немире у суседним областима Епира, Тесалије и јужне Македоније. Међутим, Француска и Велика Британија су водиле политику очувања Османског царства. Из предострожности су извршиле поморску блокаду Грчке која је трајала од маја 1854. до фебруара 1857.

и тако приморале Отона да повуче устаничке трупе (Clogg 1992: 55-57). Народ је у њему видео кривца за нарушавање односа са гарантним силама. Почетком 60-их година назирао се његов пад. Енглези су сумњали у његове антиосманске везе, Французе је узнемиравала његова наклоност Аустрији, док је Русе бринула чињеница што није имао православног наследника. Средином октобра 1862. избијали су немири широм Грчке. Долазило је до сукоба војске и цивила у Нафплиону, Ламији, Аркадији. Краљ је покушао да обиласком земље утиче на смиривање тензија (Павловић 2007: 113-114; *Српске новине*, 9. 10. 1862: 422). Побуна која је избила у октобру, доста је подсећала на догађаје из 1843. године. Није било револуционарног покрета од стране широких народних маса. Уместо тога, то је у суштини био војни удар (Jelavič 1983: 263). Крајем октобра формирана је привремена влада. Српске новине су преносиле вести страних дописништава која су се бавила грчким питањем. Преко телеграма могло се сазнати, да је у неким местима, као на пример у Атини владао мир. Привремена влада је у име народа и војске збацила краља с власти (*Српске новине*, 16. 10. 1862: 436). Краљевски пар је напустио земљу 27. октобра и отпутовао за Венецију. Лондонски листови „The Times“ и „Daily News“ неочекивано су са одобравањем писали о догађајима у Грчкој. Истакли су право грчког народа да сами бирају своју владу. Намера Енглеза била је да се новој влади пружи подршка, само и уколико Грци не крену у процес решавања националног питања, што је директно угрожавало Османско царство на Балкану (*Српске новине*, 18. 10. 1862: 440). Краљ Отон I је остатак свог живота провео у родној Баварској, одевен у фустанели (грчка народна ношња). Његов последњи акт била је подршка грчким устаницима на Криту. Умро је 1867. године (Clogg 1992: 59).

ЂОРЂЕ I ГРЧКИ

Именовање новог грчког краља уско је било повезано са Јонским питањем. Јонски парламент се изјаснио за уједињење с Грчком, одбацујући енглеске реформне пројекте (Ђорђевић 1995: 69). Суочена с масовном жељом житеља Јонских острва за уједињење са матицом и са новим порастом руског угледа међу њима, енглеска влада је крајем 1862. донела одлуку да острва уступи Грчкој. Енглеске трупе су у марту 1864. напустиле Јонска острва (Попов 2010: 395). Привремена грчка влада је за новог владара дала подршку принцу Алберту, другом сину британске краљице Викторије, надајући се да ће на тај начин добити благонаклоност ове силе по питању Јонских острва као и будуће евентуалне територијалне експанзије. Међутим, став гарантних сила био је да се будући владар не именује из владајуће династије (Jelavič 1983: 263). У својим мемоарима о грчком краљу, дански морнарички официр капетан Валтер Кристмас, навео је да су Енглези имали своје кандидате: принц Ернест из династије Сакс-Кобурга, зет краљице Викторије, затим њен рођак принц Леининген, као и архидук Аустрије Максимилијан. Руси су своју подршку пружили војводи од Лихтенберга и принцу Вилхему из Бадена, а Французи су захтевали да на престо дође војвода Хенри од Орлеана, син краља Луја Филипа I. Избор је пао на седамнаестогодишњег принца Вилхема Данског. Затим је, јуна 1863. године, потписан Лондонски протокол од стране амбасадора Француске, Русије и Данске, чиме је

та одлука званично и потврђена (Christmas 1914: 39-40). Тако се, без регента искрцао у Грчку октобра 1863. нови краљ под именом Ђорђе I (Павловић 2007: 115).

Положивши заклетву у Народној скупштини, краљ је издао прокламацију народу: „Ја нити вам доносим вештину у владању, нити искусан разум. Нити ви можете очекивати таква својства од мојих година. Но ја вам ипак доносим искрену љубав и дубоку веру у будућу заједницу моје и ваше судбе...“ (*Српске новине*, 29. 11. 1863: 486). Краљ Ђорђе I је био добро упознат са грчким националним осећањима. Свог сина и престолонаследника Константина, васпитавао је у православном духу (Galant 2001: 45).

Устав из 1864, на коме се у новембру заклео краљ, завео је парламентарни режим, заснован на једнодомној скупштини. Круна је ипак задржала један значајан прерогатив – да именује и смењује ministre, као и да распушта скупштину. Краљ Ђорђе је женидбом руском великом кнегињом Олгом прибавио корисне династичке везе својој владавини. Међутим, није могао тако лако да се дистанцира од утицаја оних који су га довели на престо. То се најпре манифестовало избијањем Критског устанка у јесен 1866. године. Грчка је слала помоћ Криту, изазивала устанке у суседним областима, али је пред захтевима великих сила капитулирала 1869. и морала да обустави све акције (Павловић 2007: 116-118). Идентична ситуација поновила се током Велике источне кризе 1875-1878. Грчка влада нерадо је заузела неутралан став. Промена тог става, могла је да изазове интервенцију Енглеске, окупацију Крита или блокаду Пиреја, слично као 1854. године (Ђорђевић 1995: 88-89). Такво држање Грчке, и њена наклоност великим силама спасила је земљу од тоталног колапса у пролеће 1897, током рата са Османским царством. Правременом интервенцијом Енглеске и Француске, спречена је катастрофа Грчке (Galant 2001: 51-53). Краљ је намеравао да се повуче са престола на прослави педесетогодишњице његовог устоличења. Говорио је да његово време пролази и да је прави тренутак да власт преда своме сину Константину. Током шетње улицама Солуна, уз минимално обезбеђење, пуцано је на краља 18. марта 1913. у 17.20 часова. Његове последње речи биле су: „Хвала Богу, сада Кристмас своје последње поглавље може завршити у славу Грчке, њене војске и престолонаследника“ (Christmas 1914: 405-407).

ХОЕНЦОЛЕРНИ У РУМУНИЈИ – КАРОЛ I

Одредбе Париског конгреса⁵ из 1856. године, имале су велики значај за Дунавске кнежевине. Руски протекторат приведен је крају. Наступио је период утицаја европских гарантних сила (Jelavich 1983: 287). Упоредо с тим акумулирао је покрет уједињења Влашке и Молдавије. Избори су, септембра 1857. дали обема кнежевинама

5 Кримски рат добио је свој коначни епилог на Конгресу великих сила одржаном у Паризу од 25. фебруара до 16. априла 1856. године. У раду Конгреса су учествовали високи представници (министри спољних послова) Велике Британије, Француске, Аустрије, Русије, Пруске, Сардиније и Османског царства. Париским мировним уговором Русији су нанети тешки политички и територијални губици. Одузета јој је област Бесарабија, њени протекторати над Влашком, Молдавијом и Србијом, као и њено право заштите над хришћанима у Турској, замењени су колективном гаранцијом свих шест европских сила (Попов 2010: 274).

подршку присталицама Уније. Затим је у октобру проглашено уједињење, али су гарантне силе у Паризу одлучиле да кнежевине остају одвојене. Међутим, претходно покренут процес уједињења није се више дао зауставити. Власти у Влашкој и Молдавији су почетком 1859. изабрале кнеза Александра Кузу за свог владара. Уједињење је обављено формално децембра 1861. чиме је створена Кнежевина Румунија (Ђорђевић 1995: 71). Владавина румунског кнеза није дуго трајала. Поред тога што није успевао да спроведе реформе, на тапету су били многобројни скандали везани за његов приватни живот. У фебруару 1866. завереници су упали у његов двор и приморали га на абдикацију. Формирано је тројно намесништво и привремена влада. Петорица кандидата претендовала су на румунски престо. Владало је опште мишљење да је неопходно за кнеза изабрати странца, и то из више разлога: стране подршке, стабилности, спречавања деспотизма и радикализма (Павловић 2004: 136).

Избор је прво пао на грофа Фландрије, млађег брата белгијског краља Леополда II. Од тога се убрзо одустало, јер је француски владар Наполеон III, као један од утицајних суверена на старом континенту, саветовао грофу да одбије понуђену круну. У међувремену, ситуација се у Европи знатно закомпликовала због рата Пруске и Аустрије. Енглези су се оправдано прибојавали утицаја Русије на Дунавске кнежевине. Европи је тада било нужно јединство. Румунска влада се уздала у подршку Наполеона III. Пажњу су усмерили ка принцу Карлу од Хоенцолерна, који је био у сродству и са француском и са пруском династијом. Нужно је било убедити принца да што пре прихвати понуђену круну и добије подршку на плебисциту (Whitman 1899: 9-10).

За овакав деликатан задатак био је одређен вођа румунских либерала Јон Братијану. Он је на Велики петак 1866. допутовао у Диселдорф, како би изложио понуду румунског народа принцу Карлу и његовом оцу Карлу Антону. Наредног дана 31. марта, Братијану је упутио представку у којој је изразио жељу Намесништва и Наполеона III, да принц Карло постане један од кандидата румунског престола. Исте вечери Братијану је разговарао са његовим оцем о политичкој ситуацији у земљи. Поручено му је да има довољно храбрости да прихвати понуду, али се ипак прибојавао да његов син није раван таквом задатку. Стога је одбио дати било какав дефинитиван одговор на предлоге румунске владе. Када је Карло Антони отпутовао за Берлин, на пријем код свог рођака и краља Фридриха Вилхема I пруски краљ није желео да разговара о румунском питању. Наиме, њему се није допала та идеја да је француски суверен инспиратор те кандидатуре. На крају је саветовао свог рођака да одбије понуду румунске владе (Whitman 1899: 11-13).

Пре него што је пристао на понуду Румуна, организован је плебисцит, чијим је исходом са 689.969 гласова према 224, изабран принц Карло. Уставотворна скупштина га је у мају 1866. уздигла за владајућег кнеза Румуније са румунизованим именом Карол I (Павловић 2004: 137). Међутим, убрзо је у Диселдорфу стигло писмо пруског краља, који је упозоравао на последице уколико дође до прихватања ове одлуке. Наиме, према његовим речима, Османско царство, Русија и Аустрија су биле противнице уније Дунавских кнежевина. Идентичног става била је и Енглеска. Пруском суверену се није допала идеја да један Хоенцолерн постане султанов вазал. На крају је закључио да млади принц најпре мора да добије сагласност Русије,

земље која је тада имала доста утицаја на Дунавске кнежевине. Став грофа Бизмарка, премијера и шефа пруске дипломатије, био је опречан: „Вас је народ одабрао да владате, одазовите се том позиву“, поручио је принцу Карлу Антону. На крају је саветовао принца да пре него што упути свог сина за Румунију, пошаље једно писмо руском цару у коме ће га назвати својим заштитником и партнером у решавању источног питања. Бизмаркова улога несумњиво је била пресудна у решавању румунског питања. Како би придобио краља, намеравао је да крене правцем политике свршеног чина. Зато је одмах препоручио принцу Карлу да без даљих устезања, крене у Букурешт (Whitman 1899: 20-23).

Пошто је принц Карло био официр у пруској војсци, а рат између Пруске и Аустрије претио је да почне сваког часа, морао је да путује прерушен преко хабзбуршке територије. У своју нову земљу стигао је маја 1866. године (Jelavich 1983: 295). Стигавши у Букурешт, градоначелник му је уручио кључеве града, затим је поворка кренула ка једној скромној једносратној згради, предвиђеној за владареву резиденцију. На крају су се зауставили испред градске катедрале. Ту је Карол I положио заклетву (Whitman 1899: 30-31).

Након Велике источне кризе, кнежевина Румунија је на Берлинском конгресу добила независност. Већ 1881. године, проглашена је краљевином (Павловић 2004: 190). Свечаном крунисању Карола I присуствовао је српски посланик у Букурешту Милан Петронијевић. Неколико детаља о томе дао је секретар посланства Иван Занковић у извештају Министарству иностраних дела. Секретар је своје утиске написао на основу вести из румунске штампе. Краљ је у аудијенцији примио српског посланика и изразио захвалност и симпатије поводом честитке коју је већ примио од српског владара. Потом је приређен свечани ручак за званице. Наредног дана приређена је смотра војске, међутим, због јаке кише, овај перформанс одржан је сутрадан. Највећи утисак на окупуени народ оставили су добровољци, док је варошка гарда разочарала. Тиме је низ церемонија крунисања био завршен.⁶ Боје династије Хоенцолерна и њихов мото *Nihil sine deo* (лат. Ништа без Бога), нашле су се на грбу краљевине, како би повезале династију и државу. Круна за румунског краља искована је од гвозђа турског топа заробљеног током рата. Једино Каролово дете је умрло, те је његов синовац Фердинанд усвојен да буде наследник. Румунски краљ Карол I умро је у октобру 1914. године (Павловић 2004: 190-191, 311).

ОД ПРУСКОГ ГАРДИСТЕ ДО БУГАРСКОГ КНЕЗА

Бугарска је после Берлинског конгреса била подељена на два дела: Кнежевину Бугарску и Источну Румелију, које су у формалном погледу биле део Османског царства (Павловић 2004: 202). Иако је првобитно било одређена двогодишња окупација руске војске, Берлински уговор је ипак то ограничио на само девет месеци. Највећи добитак Русије после рата било је стварање аутономне бугарске државе.

6 Архив Србије, Министарство иностраних дела, Посланство Кнежевине Србије у Букурешту, фациклаI, документ р1/881, Извештај секретара Посланства о свечаностима поводом крунисања румунског краља Карола I, 16. мај 1881.

Руски званичници били су одлучни у намери да успоставе јаку и стабилну владу која ће у будућности бити блиско везана за руске интересе (Jelavich 1983: 367). Тај задатак поверен је руском комесару кнезу Дондукову-Корсакову. У пролеће 1879. године, усвојен је Трновски устав. Према уставу Бугарска је проглашена наследном монархијом, а наслеђивање се вршило по линији прворођеног мушког престолонаследника. Законодавна власт била је дата Народној скупштини, а законе је одобравао кнез. Народна скупштина је постала основни орган државне власти, а извршење законских аката било је дато Министарском савету, тј. Влади (Попов, Божилов 2008: 242).

Царска Русија одиграла је значајну улогу око избора новог владара. Цар Александар II настојао је да именује кандидата који ће бити прихватаив како за велике силе тако и за Русију. Међутим, испоставиће се да је погрешно у тој намери. Најозбиљнији претендент за бугарски престо био је Александар од Батенберга, други син принца Александра од Хесе-Дармштата. Њега су одликовале најпре династичке везе са угледним владарским породицама на старом континенту. Носио је чин поручника у пруској гарди, док је његов отац био генерал у аустријској војсци. Александрова тетка Марија била је заправо супруга руског цара Александра II. Његов брат Луис Батенберг био је ожењен унуком британске краљице Викторије. Као млади официр учествовао је у руско-турском рату 1877-1878, на страни руске армије. Када је изабран за бугарског кнеза 29. априла 1879. имао је свега двадесет и две године. Савременици су га сматрали за згодног и шармантног човека, који је поред јаких династичких веза имао и угледно војно порекло. Истог дана када је сазнао да је изабран за бугарског кнеза, Александар је у Палати Ливадија на Криму примио бугарску делегацију која је званично донела позив свом новом монарху. Том приликом је од руског цара добио унапређење у чин генерал-мајора руске армије и дозвољено му је да задржи официрско звање у пруској војсци. (Rekun 2019: 36-38).

На почетку своје владавине кнезу Александру није пријало руско tutorство. О томе сведочи писмена кореспонденција са румунским кнезом Каролом, у којој млади суверен наводи да је одан руском цару, али да се руски чиновници понашају безобзирно према њему: „У свим министарствима влада збрка. Сваки дан ја треба или да попуштам руским захтевима или да ме прогласе у Русији за незахвална човека. Мој положај је ужасан“ (Гуч 1933: 3-4). Руски цар је очекивао од њега да ће сузбијати планове либерала, који су се иначе противили руској премоћи у Бугарској. Два кључна министарства у влади Бугарске (спољних послова и војске) држала су двојица руских генерала. На новим изборима 1884. године, либерали поново освајају власт. Њихове вође Каравелов и Стамболов, извршили су притисак на кнеза да из министарских места уклони руске генерале и одобри тајну акцију либерала на уједињење Бугарске и Источне Румелије. Уједињење⁷ је извршено у септембру

7 Када је извршен војни удар у Пловдиву, кнез Александар и Каравелов били су у недоумици: да увреде Русију ако прихвате унију или огорче јавност ако је не прихвате. Ситуацију је убрзао председник народне скупштине Стамболов када је изјавио кнезу да бира између одласка у Пловдив и повратка у Дармштат. Тада је Александар отишао у Пловдив и потврдио уједињење (Павловић 2004: 205).

1885. Све потписнице Берлинског уговора су прећутно реаговале на ове догађаје. То је учињено с намером да би се из уједињене бугарске државе елиминисао руски утицај. Русија није признала „Пловдивски преврат“, затраживши санкције против кнеза Александра Батенберга (Попов 2010: 254-255).

Став Русије, која је подржавала детронизацију Батенберга, не само да је дискредитовао руску дипломатију у читавој Европи већ је изазвао збуњеност у бугарској јавности. Петроград је бранио кнеза у време његове најниже популарности у земљи, а сада је хтео да сруши његов кнежевски ауторитет у тренутку када је он заслужио рехабилитацију пред својим народом. Руси су ишли толико далеко, да су челницима бугарске владе нудили помоћ у организацији завере против кнеза. Тражено је да Бугарска жртвује свог кнеза у замену за нејасно обећање да ће Русија бити њен добротвор. Кнез Александар Батенберг је 9. августа 1886. потписао абдикацију, приморан од стране групе официра. Пуч је био извршен у једном историјски специфичном тренутку. Избори, обављени у уједињеној Бугарској јуна 1886, потврдили су опште расположење против руског покровитељства у унутрашњој и спољној политици. С друге стране, руско дириговање дипломатском изолацијом Бугарске стварало је утисак да је потребна одлучујућа промена ради стабилизације земље. Међутим, кнезу је из провинције пристигла подршка, па је 17. августа поново успоставио своје прерогативе. Очајни кнез је у писму руском цару Александру III изразио спремност да своју круну преда цару-престолонаследнику. Хладни одговор цара, ставио је кнеза у безизлазну позицију. Батенберг је дефинитивно абдицирао 26. августа 1886. године (Попов, Божилов 2008: 252-254).

ФЕРДИНАНД I БУГАРСКИ

Након абдикације кнеза Батенберга у Бугарској је наступила политичка криза. Морало се пожурити с избором новог кнеза. То што на бугарском престолу није било никога значило је опасан преседан и реалну могућност да статус Источне Румелије буде враћен на стање пре уједињења. Било је створено својеврсно двовлашће. Између регенства и владе није чак изграђен ни заједнички став о питањима унутрашњег и спољног деловања и перспективе за Кнежевину Бугарску. Из тих разлога је, без пажљивих и тактичних консултација, 29. октобра 1886. изабран принц Валдемар Дански. Међутим, он је одустао од престола, препуштајући избор расположењу двора у Петрограду (Попов, Божилов 2008: 255). Из руске престонице стигао је предлог да се за новог монарха Бугарске изабере грузијски кнез Никола од Мингрелије. Како је мисија руског изасланика Каулбарсова⁸ пропала, од тога није било ништа (*Српске новине*, 23. 11. 1886: 1088-1089). Из Берлина су долазиле вести да је истакнута кандидатура баварског принца Ханса од Шлезвиг-Холштајн-Гликсбурга (*Српске новине*, 28. 11. 1886: 1104).

8 Генерал Николај Васиљевич Каулбарсов, био је руски војни аташе у Бечу и брат бившег бугарског министра војног. По наређењу руског императора Александра III, послат је у деликатну мисију у Бугарској 18. септембра 1886. Његов задатак је био да поврати посрнути руски утицај и да спаси земљу из дубоке политичке кризе настале након абдикације кнеза Александра Батенберга. Види више у: M. S. Rekun, *How Russia lost Bulgaria 1878 – 1886*, 178-183.

У међувремену, Стефан Стамболов је стао на челу намесништва које је именovalo коалициону владу и сазвало скупштину ради избора новог кнеза (Павловић 2004: 206). Формирана је депутација која је путовала по Европи тражећи кандидата за бугарски престо. Руски посланик у Бечу Лобанов, саопштио је члановима ове комисије да их у Петрограду нико неће примити. Депутација се затим упутила ка Берлину (*Српске новине*, 3. 12. 1886: 1120). По овом питању Порта је заступала јасан и непроменљиви став, а то је била кандидатура кнеза Николе, руског штићеника. Наравно, то је било у складу са њеним политичким и стратешким плановима према Бугарској (*Српске новине*, 4. 12. 1886: 1123). Посета Бечу била је делотворна за бугарску депутацију. Како угледни листови из тог периода преносе, на двору министра иностраних дела грофа Калнокија, боравио је принц Фердинанд Кобуршки. Пренета је вест да би његова кандидатура могла да задовољи бугарске депутате (*Српске новине*, 5. 12. 1886: 1127). Лондонски „Times“ извештавао је да су Бугари понудили престо Фердинанду, али да је он из предострожности према своме владару и руском цару, заузео неутралан став по том питању (*Српске новине*, 6. 12. 1886: 1132). Бугарска депутација није била задовољна својим боравком у Берлину. Немачка влада им је препоручила да новог владара изабере у непосредном споразуму са Русијом (*Српске новине*, 11. 12. 1886: 1144). На сличан пријем бугарски изасланици наишли су у Паризу и Лондону (*Српске новине*, 23. 12. 1886: 1183).

Полемика око избора новог владара настављена је у „Народно собрание“. На тајној седници Стамболов је поднео извештај о раду за последњих осам месеци и објаснио разлоге зашто принц Батенберг одбија да се врати у Бугарску. Наредног дана, 7. јула 1887. Скупштина је једногласно изабрала Фердинанда Кобуршког за кнеза Бугарске (*Српске новине*, 28. 6. 1887: 574). Фердинанд је био католик, рођен у Бечу. Отац му је био генерал у аустријској војсци, а мајка кћи краља Луја-Филипа. Био је у родбинским везама са монарсима и супружницима монарха Белгије, Велике Британије и Португала из династије Сакс-Кобург-Гота. Дужност је преузео у августу, али је остао непризнат у наредних девет година. Односи са Русијом су почели да се нормализују након смрти цара Александра III 1894. године. Нови руски владар Николај II пристао је да буде кум Фердинандовом сину Борису. Затим је бугарски кнез отпутовао у Цариград да положи вазалну заклетву султану, а потом се упутио у обилазак европских престоница (Павловић 2004: 206-208). Русија и велике силе су га признале за владара Бугарске 1896. године, прихватајући уједињење са Источном Румелијом као свршен чин (Jelavich 1983: 372).

ЗАКЉУЧАК

Гледајући хронолошки, процес конституисања ксенократије међу балканским државама у XIX веку, одвијао се најпре у Грчкој, затим у Дунавским кнежевинама односно Румунији, да би свој епилог добио у стварању Кнежевине Бугарске. Подстицан од стране великих сила, сам процес није текао лако. Противнике је налазио у отпору конзервативних, либералних и осталих струја међу балканским земљама. Очекивало се да ће долазак страних владара омогућити бржи процес еманципације балканских држава од централних власти у Цариграду. Међутим, иза тог покрета

крила се идеја да се уз помоћу тих суверена сузбије сваки покрет усмерен против Османског царства. У том смислу, постепено је расло незадовољство у народу, што је касније резултирало сменом или абдикацијом владара. Чињеница је, да су на тај начин, велике силе настојале да источно питање реше у складу са својим спољно-политичким интересима.

Грчки краљ Отон I преузео је власт у јако незахвалном моменту. У земљи је трајала анархија изазвана политичким нејединством. Очекивало се да ће он својим ауторитетом стати на пут таквом стању. Иако се трудио да што боље упозна грчки народ и њихову културу, ипак је на крају протеран из земље. Краљ Ђорђе I, показао је више умећа у владању од свог претходника, што несумњиво говори његова владавина дуга педесет година. Русија је свој утицај успела да наметне у Кнежевини Бугарској, именујући за владара младог пруског официра Александра од Батенберга. Ипак, он није испунио очекивања руског двора. Плаховит и политички невешт није могао снаге да се супротстави спољашњим и унутрашњим притисцима. Долазак Фердинанда I на власт у Бугарској, представљао је преседан у том моменту. Изабран од стране „Собрања“, нови бугарски кнез је тек неколико година касније признат за владара од стране великих сила. Владао је све до 1918. године. Уједињење Влашке и Молдавије завршено је избором домаћег кнеза Александра Кузе за владара. Његова владавина није потрајала дуго. Идентично као код Бугара и Румуни су путовали по европским дворovima у потрази за адекватним кандидатом. На крају је испоштована воља Наполеона III, грофа Бизмарка али и румунског народа избором Карола I Хоенцолерна.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Србије, Министарство иностраних дела, Посланство Кнежевине Србије у Букурешту, фацикла I, документ р1/881, Извештај секретара Посланства о свечаностима поводом крунисања румунског краља Карола I, 16. мај 1881.

ШТАМПА

Српске новине, Београд.

ЛИТЕРАТУРА

- Whitman 1899: Whitman Sidney, *Reminiscences of the King of Roumania*, New York and London: Harper Brothers.
- Galant 2001: Galant Thomas W., *Modern Greece*, New York: Oxford University Press.
- Гуч 1933: Џорџ П. Гуч, *Дипломатска историја модерне Европе 1878-1919*, превео Ј.М. Јовановић, Београд: Издавачка књижевна Гецце Кона, 1933.
- Ђорђевић 1995: Димитрије Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*, Београд: Службени лист СРЈ.
- Jelavich 1983: Barbara Jelavich, *History of the Balkans – eighteenth and nineteenth centuries*, Vol. I, Cambridge: Cambridge University Press.
- Клајн, Шипка 2006: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сѣраних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј, 2006.
- Clogg 1992: Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Christmas 1914: Christmas Walter, *King George of Greece*, London: Eveleigh Nash.
- Malešević 2018: Nikola Tošić Malešević. "Grčki ustanak protiv Osmanskog carstva i osnivanje modern grčke države", *Vojno delo*, 3/2018, 527-545.
- Павловић 2004: Стеван К. Павловић, *Историја Балкана 1804-1945*, превод Чедомир Антић, Београд: Слио, 2004.
- Поповић 2007: Васиљ Поповић, *Источно њишње. Историски преглед борбе око оцшанка Османлиске царевине у Леванџу и на Балкану*, Београд: Репринт *Никола Пашић*.
- Попов-Божилов 2008: Димитар Попов, Иван Божилов и др. *Историја Бујарске*, приредио Срђан Пириватрић, превод Марија Јоана Стојадиновић, Београд: Слио.
- Попов 2010: Чедомир Попов, *Грађанска Европа. Политичка историја Европе (1871-1914)*, том III, Београд: Завод за уџбенике.
- Rekun 2019: Mikhail S. Rekun, *How Russia lost Bulgaria 1878 – 1886*, New York – London: Lexington books.
- Ђоровић 2007: Владимир Ђоровић, *Борба за независност Балкана*, Београд: Logos art.

Miroslav S. MILOŠEVIĆ

THE PROCES OF ESTABLISHING XENOCRACY IN BALKAN STATES DURING 19TH CENTURY

SUMMARY

The beginning of the 19th century was marked by the awakening of national liberation movements in the Balkan peninsula. This process was initiated by the Serbian revolution at 1804. These events launched more rebellion movements in Balkan against the Ottoman Empire. The Eastern Question was interested by the great powers in Europe: Russia, Great Britain, Austria-Hungary and France. All these states wanted to have in their hands Eastern Question. One way to do these was to appoint rulers from domestic dynasties in foreign courts. In that way, the first monarch in Greece was from the Bavarian dynasty. Another one was from dynasty Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg. In Romania was the rulers from the dynasty Hohenzollern-Sigmaringen. The Bulgarian monarch was from the Saxe-Coburg-Gotha family. In the beginning of their rule, this monarch was not so popular, because they were from foreign countries. However, after some time, most of them adapted to the domestic public and culture in country where they ruled. King George of Greece was ruled fifty years, Romanian king Carol ruled from 1866. to 1914, and Bulgarian monarch Ferdinand I was ruled 32 years. The first king of Greece Otto, represents a ruler who came to the throne in an ungrateful and difficult period. He was not popular because he had no children and also was not political adept. He is remembered as the king who loved Greek culture and wear the Greek national clothes to the death. Alexander Battenberg was the Bulgarian king who came to the throne with Russian help. Also like king Otto, Alexander was not political adept and his rule was short. These data show us that the process of xenocracy was successful after all.

Key words: Xenocracy, Greece, Romania, Bulgaria, Otto I, George I, Carol I, Alexander of Battenberg, Ferdinand I.